

A büntetés-végrehajtási klasszifikáció működése Németország Észak-Rajna-Vesztfália tartományában

Történeti előzmények

„Képezzünk A, B és C csoportokat a fogvatartottak köréből, valamint A, B és C típusú intézeteket, amelyek majd ezeket a fogvatartotti csoportokat fogadják be.” Ez a mondat Dr. Josef Neubergertől, a hatvanas és hetvenes években Észak-Rajna-Vesztfáliában (a továbbiakban É-R-V) elindult büntetés-végrehajtási reform megteremtőjétől származik, és nagyjából lefedi a differenciálás és klasszifikáció lényegét. Az akkor még Nyugat-Németország legnagyobb, legnépesebb, és az akkoriban rendkívül magas nemzeti össztermékhez leginkább hozzájáruló tartományában a büntetés-végrehajtási végrehajtási reform célja a reszocializáció, azaz a fogvatartott visszailleszkedési esélyeinek intézményes keretek közötti növelése, valamint a társadalom hatékony védelme volt.

A kiegyensúlyozott gazdasági mutatók megengedték, hogy az illetékesek olyan véleményt alakíthassanak ki, hogy egy fogvatartott-típust sem zártak ki ebből a kezdeményezésből. Egyetlen egy feltételt kötöttek ki a fogvatartottakkal szemben, mégpedig azt, hogy mutassanak a reformcélok teljesüléséhez hajlandóságot. Megjegyzendő, hogy ma már egészen másképpen folynak az ún. fogvatartotti programok, nagy hangsúly helyeződik ugyanis az önkéntességre, azaz arra, hogy a fogvatartott jelentkezzen a foglalkozásra, valamint egy megállapodás vagy nyilatkozat kitöltésére, amelyben rögzíthető a feltételek nem teljesítéséből eredő szankció, ami rendszerint a speciális csoportból való kizárást jelenti.

A hetvenes évek elején az rajna-vidéki büntetés-végrehajtás a fogvatartottak számára intézeti egységek széles palettáját kínálta fel, ahol a szintén differenciált kezelés/nevelés elkezdődhetett. (A kezelés/nevelés kifejezéssel nem lehet teljes egészében a német „Behandlung” szó jelentését lefedni. Leginkább a „bánásmód” kifejezés ölelné fel az intézetnek a fogvatartottal szembeni minden olyan intézkedését, amely a szociális felelősségérzetet növeli, valamint lehetőleg viszatart a szabadulás utáni bűnismétléstől. Ezt a kifejezést azonban nálunk másra használják.)

A differenciált fogvatartásnak ugyanakkor csak akkor van értelme, ha létezik egy olyan központi intézet, amely a diagnózis felállításával egy bizonyos végrehajtó intézetbe utalja a fogvatartottat, a megfelelő szükségletek, képességek és szándékok felmérése után.

A hetvenes évek elején É-R-V már két ilyen központi beutaló intézettel rendelkezett: a rajna-vidéki Duisburg-Homburgban és a vesztfáliai Hagenben. Ez a rendszer helyel-közzel jelenleg is működik, bevált, és számos mutató szerint hatékony. A hetvenes évek elején ez a rendszer egyedülálló volt a világon, csak jó pár év múlva kezdődtek el a francia és az amerikai reformok.

A két beutaló intézetben működésük kezdetét követően ún. beutaló bizottságok alakultak, amelyeknek az ideológiája a mi befogadó bizottságunkhoz hasonló, csak a fogvatartottak vizsgálata sokkal alaposabb, több részletre terjed ki, és hosszabb ideig tart.

A beutalási eljárás végleges kifejlődése egy hosszabb folyamat eredményeként jött létre. A beutalási bizottság tagjai a különböző szakterületek tagjai közül kerültek ki, úgy mint munkaügyi központok tanácsadói, körletfelügyelők, jogászok, pedagógusok, pszichológusok, szociális munkások és szociológusok. A teoretikus és a gyakorlati szakemberek készsége közötti különbség – a bizottságokban előforduló „kompetenciaharc” ellenére – az esetek többségében gyümölcsözőnek bizonyult. A jogászok az eljárás szabályszerűségére ügyeltek, a pszichológusok pedig az olyan speciális csoportok képviselőivel foglalkoztak, mint a kábítószerfüggők, az erőszakos vagy szexuális jellegű bűncselekményt elkövetők.

A hosszú évek során kialakult folyamat eredményeképp napjainkban a beutalási eljárás nem normatív és teoretikus alapokon nyugszik, hanem pragmatikus és empirikus elvek határozzák meg a működését. Ha a felügyeleti és az irányító szervek azonnali, működő eljárást követeltek volna a bizottságoktól, és a projektek nem pilot (kísérleti) jelleggel kezdték volna meg a működésüket, a kezdeményezés minden bizonnyal kudarccal zárult volna.

A beutaló intézetek működése

A beutaló intézetek tevékenységének háromféle eredménye mérhető le. Az első: a fogvatartottak zárt intézetekbe való utalása, a második: a fogvatartottak való „perspektíva-nyújtás”, míg a harmadik: a társadalom hatékony védelme.

Németországban a büntetés-végrehajtási feladatok szövetségi szintű törvényben vannak meghatározva, azonban a feladatokhoz szükséges intézetek kialakításért és a feladatok egyéni kivitelezéséért a tartományok felelősek a történelmileg fennálló decentralizáció elvének érvényesülésének érdekében. A decentralizáció nemcsak a felelősség alacsonyabb szintre delegálása, hanem a tartományi függetlenség tiszteletben tartása is, mindamelltt rendkívül pragmatikus irányelv, amelyet az Európai Unió is széles körben alkalmaz.

A szövetségi büntetés-végrehajtási törvény szerint a fogvatartottak elhelyezésére a zárt és a nyitott rezsimek szolgálnak. A két év tartam alatti szabadságvesztésre ítélték automatikusan a nyitott intézetekben kezdik meg az ítéletük töltését, ahonnan jobb esetben akár még a „Freigänger” rezsimbe is kerülhet-

nek, ami azt jelenti, hogy a munkájukat az intézeten kívül végezhetik, azonban nem megfelelő magatartás esetén zárt intézeti elhelyezést kapnak.

É-R-V-ben a két év feletti tartamú szabadságvesztésre ítéltet kerülnek a beutaló intézetekbe, ahol a bizottságok elsősorban arról döntenek, hogy a fogvatartott alkalmas-e arra, hogy nyitott intézetbe kerüljön. A beutaló intézet csupán javaslatot tesz annak az intézetnek, ami később a „rezsimterv” (*Vollzugsplan*) végrehajtásáért lesz felelős, ugyanakkor nagyos kevés alkalommal fordul elő, hogy az adott intézet visszautasítja a fogvatartott befogadását. Ilyen esetben kétoldalú egyeztetés után a felügyeleti és/vagy irányító szerv döntése alapján kell eljárni.

A bizottság tagjai természetesen napra készek a hatáskörükbe tartozó intézetek rezsimprofilját illetően, azaz gyakran látogatják az intézeteket, és az ott dolgozó munkatársaik szakmai tapasztalatát és tanácsait figyelembe veszik a döntéseik során. Külön figyelmet kell fordítaniuk az intézetek által önállóan kialakított újabbnak mondható „lakóközösségi” körletrészekre, ami leginkább a női fogvatartottakra, valamint a családos, illetve a muzulmán vallású elítéltekre jellemző.

Ritkán előfordul, hogy a beutalás a fogvatartott érdekeivel ellentétben áll. Ha a fogvatartott lakhelyétől a kijelölt intézet messze esik, és bizonyos, hogy a fogvatartott és a családja között fennálló kapcsolat segíti a reintegrációt, a klaszifikációs elvek a értelemszerűen a háttérbe szorulhatnak.

A fogvatartottak szemszögéből nézve a beutaló intézetek tevékenysége növeli a visszailleszkedés esélyét, és a normakövető magatartás kialakulásának lehetőségét. Ez persze csak abban az esetben érvényesül, ha a fogvatartott alkalmas és hajlandó a kezelésre, valamint igényli is a számára megfelelő bánásmódot. Ha a fogvatartott fellebbez a döntés ellen, és esetleg el is utasítja, akkor sem szabad feladni a reményt, hogy jobb belátásra tér, ugyanis a társai hatása, a pozitív példa, valamint az értelmes foglalkozásokon és programokon való részvétel lehetősége együttesen elősegíthetik a hajlandóság kifejlődését. Egy kivétel van ez alól, az ún. konfliktusos elkövető, aki a büntetése letöltését legfeljebb a bűncselekménye elkövetése miatti bűnhődésnek fogja fel, rosszabb esetben erőszakos izolációnak vagy a saját balszerencséje – ld. lebukás - következményének.

A társadalom védelme úgy nyilvánul meg a beutalási bizottságok tevékenységében, hogy differenciált döntése alapján olyan intézetben helyezi el a fogvatartottat, ahol annak a személyiségfejlődésre a legnagyobb esélye van. Ennek érdekében a zárt intézetekben is folyik a fogvatartottak továbbképzése és szakmai beiskolázása.

A fogvatartottak többsége előzetes letartóztatásból érkezik a beutaló intézetbe, ezért már ismeri a büntetés-végrehajtási intézetek sajátosságait. A befogadáskor a fogvatartottakat részletekre kiterjedően felvilágosítják a beutaló intézet működéséről, és feladatairól, továbbá a beutalási eljárás céljáról.

Ezek után a vizsgált személyek egy negyven oldalas kérdőívet töltenek ki, amely az eddigi életvitelükre és élettörténetükre vonatkozik. A kérdőív után különböző sztenderdizált tesztek vesznek fel velük. A tesztek az elfogadókészséget, az agressziós mintákat, az intelligenciát és egyéb személyiségbeli faktorokat mérnek. A tesztek felvételét a fogvatartottakkal közvetlen foglalkozó testületi tagok veszik fel, természetesen pszichológusok irányításával. A tesztfelvétel után a testületi tagok visszatérnek a szolgálati helyükre, és heti értekezletek alkalmával beszámolnak az általuk kivizsgált fogvatartottról.

A beutalást meghatározó objektív változók a következők:

- az elkövetett bűncselekmény,
- az ítélet hossza,
- iskolai végzettség,
- biztonsági előírások, rendelkezések, a társhatóságoktól beszerzett információk

A tesztek és a vizsgálatok elkészülte után minden egyes fogvatartottal elbeszélget a bizottság. A bizottság a beszélgetés előtt különböző nyilvántartási aktákba, mindenekelőtt az ítéletbe, tekint be, hogy célzott kérdéseket tudjon feltenni a fogvatartottnak. Az interjú azonban nem vallatás jellegű, hanem inkább explorációs elbeszélgetés, nem követ szigorú sémát, rugalmas, és a fogvatartott egyes kijelentései alapján zajlik, annak érdekében, hogy a kezdeti feszült légkört oldani lehessen.

További információforrás lehet a látogató fogadása. A testületi tagok megfigyelik, hogy milyen látogató érkezik a fogvatartotthoz, megállapítják, hogy milyen erős a kötődése a családjához és a barátaihoz. A mindennapi élet megfigyelése is támpontként szolgálhat, vagy a beutaló intézetben adódó munkavégzés közbeni magatartás tanulmányozása.

Ezekből a mozaikdarabokból áll össze a fogvatartottról a végleges vélemény, amely a hethetes megfigyelési időszak után készül el, és a következő megállapításokat fogalmazza meg:

- programokba való bevonhatóság,
- a visszaesés esélye,
- alkalmasság a nyitott intézetben való elhelyezésre,
- egyéni veszélyesség,
- egyedi javaslatok a „rezsimterv”-hez, ami talán a nevelési tervhez hasonlítható.

Néha a fogvatartottak életükben először szembesülnek azokkal a kellemetlen igazságokkal, amelyek jellemzik őket (pl. alacsony önbizalom korrigálására való képtelenség). A megvizsgált személyek több mint 80%-a egyetért a javaslatl, amit először szóban közölnek vele.

A végeleges jelentésbe a fogvatartott véleményét is hozzáfűzik, majd az eredményt írásban is a fogvatartottak rendelkezésére bocsátják. Egy hétig a vizsgált személy még az intézetben marad, majd elszállítják a kijelölt végrehajtó házba,

ahova a jelentés mellett a vizsgálat alatt született összes iratot magával viszi (környezettanulmány, teszteredmények, feljegyzések stb.).

Adatok, eredmények

A Hagen Beutaló Intézetben minden évben kb. 1100 fogvatartottat vizsgálnak meg. Közülük már évek óta mintegy 35% bizonyul alkalmasnak arra, hogy nyitott intézetbe kerüljön, így a rendszer működése hozzájárul a nyílt intézeti rezsimnek dinamikus fejlődéséhez.

A hageni intézet egy fogvatartott számára átlagosan 2,7 javaslatot fogalmazott meg, hogy milyen személyiségbeli és képzettségbeli változásokon kell keresztül mennie, és ez a szám is konstansnak tűnik. Kerekén 30%-ban ajánlották a szakmai továbbképzést és a beiskolázást, és szintén 30%-ban a szociális munkás segítségének igénybevételét. Szociálpedagógiai (életvezetési) segítségre 6% szorult, valamint 15%-nak ajánlották az egyéb terápiás kezelések igénybevételét abból a célból, hogy a hosszú ítélet személyiségromboló hatásait kiküszöböljék.

A hageni intézet alkalmazottai egyedi esetekben telefonon egyeztetnek a leltő ház munkatársaival, ezzel segítik mindkét intézet szakmai gyakorlatának fejlődését. Jelentős adatmennyiséggel szolgáltak ugyanakkor a beutaló intézetek a kriminológusok számára, akik a szövetségi nyilvános statisztikákkal végzett összehasonlító vizsgálatok segítségével trendeket is meg tudtak fogalmazni. Az összehasonlító vizsgálatok tanúsága szerint a programba bevont fogvatartottak körében jelentősen csökken a visszaesési mutató.

A visszaesési mutató csökkenése a társadalmi figyelem középpontjában álló szexuális jellegű bűncselekményt elkövetett fogvatartottakra is vonatkozik. A hosszú távú tapasztalat pedig biztosabbá teszi a beutalási eljárás „találati hatékonyságát”.

A működés nehézségei

Németország bővítése, az uniós kötelezettségek, valamint a gazdaság nemzetközi és nemzeti recessziós jelenségei takarékosági programok beindítására kényszerítették a német államot. Ezen intézkedéscsomag következtében megszűnt a Duisburg-Homburg Beutaló Intézet, és 1997-től csak a hageni működik.

A gazdaságpolitikai intézkedéseknek köszönhetően a külföldi állampolgárokat nem vizsgálják a beutaló intézetben, hanem a tartózkodási helyhez legközelebbi intézetben helyezik el őket. A tesztek kitöltése a külföldi fogvatartottak számára amúgy is nehéz, és a legtöbbjükét az ítélet letöltése után kiutasítják Németország területéről, azonban ha egy külföldi fogvatartott alkalmasnak tűnik arra, hogy részt vegyen a programban, akkor azt megtagadni tőle nem szabad.

Németországban az elsők között fogalmazták meg azt a jelenséget, hogy a börtönökben egyre nagyobb arányban bukkannak fel a pszichésen zavart fogvatartottak. Ők eleve alkalmatlanok a beutaló intézetbeli elhelyezésre, egyből terápiás jellegű foglalkozásba kell őket vonni.

A külföldi fogvatartottak között egyre több a gazdasági vagy politikai menedékjoghhoz folyamodó személy (Asylbewerber, asylum seeker), akikről nemzetközi szerződések értelmében a menedékjogot nem lehet megtagadni, csakhogy néha nem bizonyos a fogvatartottak személyazonossága. Az államigazgatási eljárás gyakran nagyon elnyúlik, és eddig az időtartamig a külföldi fogvatartottak számára semmilyen program nem biztosítható, olyan körülmények között kell őket elhelyezni, mint az előzetesen fogvatartottakat.

Fliegauf Gergely

A működés nehézségei